

МАРОЧКІН О. І.,кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального
процесу та оперативно-розшукової
діяльності*(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

УДК 343.132(477)

**ЩОДО ПИТАННЯ МОТИВУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ**

Статтю присвячено дослідженню сутності мотивування кримінальних процесуальних рішень, яке пропонується розглядати в статичній і динамічній. Результатом такої діяльності є вмотивоване процесуальне рішення. Як системоутворювальні елементи мотивування рішення подаються фактичні, правові та етичні підстави й мотиви прийняття рішення.

Ключові слова: *мотивування, мотивування кримінальних процесуальних рішень, підстави прийняття рішення, мотиви прийняття рішення.*

Статья посвящена исследованию сущности мотивировки уголовных процессуальных решений. Предлагается рассматривать мотивировку в статике и динамике. Результатом данной деятельности является мотивированное процессуальное решение. В качестве системообразующих элементов мотивировки решения указываются фактические, правовые и этические основания и мотивы принятия решения.

Ключевые слова: *мотивировка, мотивировка уголовных процессуальных решений, основания принятия решения, мотивы принятия решения.*

The article is dedicated to the issue of essence of motivation of criminal procedure decisions. There is an offer to consider motivation in statics and in dynamics. As a result of that is motivated procedural decision. The system-forming elements of motivation of decision are actual, legal and ethical basis and motives of a decision.

Key words: *motivation, motivation of criminal procedure decisions, basis of a decision, motives of decision.*

Вступ. Мотивування кримінальних процесуальних рішень має поліаспектне значення як у ракурсі забезпечення їх правомірності, так і в плані сприяння прозорості і зрозумілості кримінальної процесуальної діяльності, а відтак і реалізації принципу правової визначеності як складника верховенства права. На етапі досудового розслідування вимога мотивування процесуальних рішень також запобігає можливим зловживанням владою з боку осіб, які здійснюють кримінальне провадження, безпідставному втручанням в конституційні права і свободи людини та громадянина. Зважаючи на це, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України закріпив нові підходи до нормативного регулювання цього питання, суттєво конкретизувавши вимоги до мотивування окремих процесуальних рішень. Також КПК України передбачено нові процесуальні рішення, особливості мотивування яких потребують спеціального наукового аналізу. Цим зумовлюється актуальність дослідження поняття «мотивування кримінальних процесуальних рішень» і їх системоутворювальних елементів.

Вагомий внесок у розробку проблеми мотивування кримінальних процесуальних рішень зробили Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, О.Р. Михайленко, О.Б. Муравін, Н.Г. Муратова, О.М. Толочко, М.А. Чайковська та інші вчені.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мотивування кримінальних процесуальних рішень, його сутності й системоутворювальних елементів через призму новітніх положень КПК України.

Результати дослідження. Проблема мотивування процесуальних рішень є актуальною в сучасній кримінальній процесуальній науці, оскільки безпосередньо пов'язана з прийняттям правозастосовними органами та їхніми службовими особами правомірних процесуальних рішень.

Дослідження проблем мотивування кримінальних процесуальних рішень свідчить, що воно є складним і багатоаспектним поняттям. Зокрема, у літературі довідкового характеру термін «мотивування» визначається як сукупність мотивів, доводів, аргументів, що пояснюють, виправдовують яку-небудь дію чи вчинок, доводять необхідність якої-небудь дії для обґрунтування чого-небудь [19, с. 311; 29, с. 461]. У діяльнісному аспекті «мотивувати» означає навести (наводити) мотиви, доводи на користь чого-небудь, що пояснюють яку-небудь дію, вчинок [19, с. 311; 29, с. 461]. За В.І. Далем, мотивувати – це підкріпити доказами, підтвердити й пояснити доводами [4, с. 352]. Синонімом мотивування є обґрунтування [26, с. 387].

У психології термін «мотивування» визначається як вербальне обґрунтування, пояснення собі та іншим причин своїх дій і вчинків, які можуть не збігатися з дійсним мотивом, оскільки воно спирається на прийнятних для суб'єкта і його референтної групи обставинах [9, с. 344–345]. Саме за допомогою мотивування індивід може виправдовувати свої дії, приводячи їх у відповідність до певних соціальних (групових) норм і власних моральних принципів [23, с. 246].

Дослідження джерел з теорії процесуального права свідчить, що одним із перших визначення мотивування у правозастосовній діяльності запропонував Д.І. Добровольський, який під мотивуванням судових постанов розумів систему мотивів, доводів, аргументів, що призводять до певних висновків по справі [5, с. 28].

У дисертаційному дослідженні, присвяченому законності й обґрунтованості вироку суду, Ю.М. Грошевий, аналізуючи феномен мотивування вироку, цілком правильно дійшов висновку, що воно є зовнішнім вираженням того процесу, який привів суддів до певного висновку про винуватість або невинуватість підсудного. Розвиваючи зазначені положення, вчений наголосив, що мотивування складається з аналізу доказів, а також викладення міркувань, унаслідок яких одні докази визнані достовірними, а інші судом відкинута. Мотивування є обґрунтуванням висновків (тверджень), що містяться у вироку суду по суті справи, зібраними доказами в їх взаємозв'язку та взаємозалежності [1, с. 259; 20, с. 111]. Надалі, звертаючись до розуміння цього поняття, Ю.М. Грошевий уточнив, що мотивування вироку є зовнішнім вираженням процесу формування змісту знань, які призвели до певних висновків по суті справи, що розглядається [3, с. 130]. Отже, на його думку, мотивування є фактичним, логічним і правовим обґрунтуванням правосудності таких, що містяться у вироку, висновків по суті кримінальної справи, яка розглядається, і суддівського переконання в достовірності зібраних і досліджених у судовому слідстві доказів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності [2, с. 55–56].

Погоджуючись із зазначеними висновками, О.М. Толочко вважає, що мотивування судового рішення – це система фактичних, правових та етичних мотивів (аргументів), які наводяться суддями на обґрунтування рішення (або висновків, до яких вони дійшли в результаті розгляду кримінальної справи), що приймається по суті справи, яка розглядається, і виражає їхнє переконання в його законності, обґрунтованості й справедливості [27, с. 8–9, 53]. Аналогічні підходи стосовно мотивування процесуальних рішень демонструє О.Б. Муравін [15, с. 8, 69]. Учений розглядає мотивування як спосіб викладення фактичних обставин, мотивів, доводів і доказів, що покладені в основу рішення, обґрунтовують його та розкривають підставу рішення, яке приймається [14, с. 80].

П.А. Лупинська, характеризуючи мотивування процесуального рішення як систему міркувань, мотивів, доводів та аргументів (що призводять до певних висновків по справі), додає до їх фактичного і правового характеру й логічний [12, с. 159].

Мотивування розглядається також як система послідовних правозастосовних дій, які зумовлюють певний наслідок, результат [20, с. 111]; сукупність мотивів, що обґрунтовують яке-небудь положення, викладене в рішенні [8, с. 70]; процес наведення у відповідному рішенні доводів, аргументів або мотивів [7, с. 196]; письмове викладення (демонстрація) наявності підстав прийняття рішення [22, с. 16; 21, с. 34]; вираження в письмовому документі внутрішнього переконання правозастосувача з питань, які він вирішує за допомогою процесуального акта [28, с. 18]; спосіб викладення мотивів [13, с. 91].

Що стосується поняття вмотивованості, то, на думку вчених, воно відображає властивості процесуального акта, вимоги до нього, наслідки діяльності з мотивування й визначається як посилення в рішенні на певні докази, їх аналіз, пояснення [13, с. 91]; викладення фактичних і юридичних аргументів, які підтверджують висновки, що містяться в рішенні, його логічна переконливість [30, с. 36]; відсутність внутрішніх суперечностей, відповідність матеріалам кримінальної справи суджень, які містяться в рішенні [24, с. 138]; така властивість рішення, яка показує взаємозв'язок між досліджуваними в судовому розгляді доказами та висновками, що зроблені на їх основі [6, с. 30]. Звідси випливає, що вмотивованим є таке процесуальне рішення, яке має мотивування, супроводжується ним, містить установлені факти, обставини та висновки, що логічно випливають із них. Так, відповідно до ч. 4 ст. 370 КПК України, вмотивованим є судове рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення. Це нормативне визначення цілком може бути взяте за основу й під час характеристики вмотивованості кримінального процесуального рішення загалом.

Розгорнуте визначення вмотивованості процесуального рішення надано Н.Г. Муратовою, яка цілком обґрунтовано розглядає це поняття як самостійну вимогу до процесуальних рішень, що включає таке: 1) наявність сукупності мотивів, доводів, аргументів для прийняття процесуального рішення; 2) приведення цих мотивів, доводів, аргументів у переконливу систему, щоб показати достатність доказів для прийняття правильного рішення [16, с. 66]. Саме в мотивуванні відбивається процес формування знання, яке привело суб'єкта, що тлумачить норми кримінального процесуального права, до переконання в необхідності винесення цього рішення [10, с. 50–51]. На думку Н.Г. Муратової, вмотивованість полягає в приведенні всієї сукупності доводів та аргументів у систему, яка підтверджує та переконує в правильності прийняття кримінального процесуального рішення, що має бути відображено в процесуальному документі [16, с. 62].

Усі зазначені наукові погляди мають право на існування. Їх різноманітність зумовлена відсутністю однозначного підходу до визначення понять мотивування й умотивованого процесуального рішення. У свою чергу, розбіжності в поняттях викликані тим, що їхні автори характеризують одне й те саме явище з різних сторін, наводячи окремі властивості одного й того самого феномена.

Доцільним убачається проаналізувати мотивування кримінальних процесуальних рішень, по-перше, у статиці – для дослідження в загальному вигляді його сутності, складників і значення; по-друге, в динаміці, як процесу формулювання системи мотивів, покладених в основу рішення; по-третє, в аспекті його функціонального призначення в механізмі прийняття кримінальних процесуальних рішень. Завершеною формою мотивування є власне вмотивоване рішення.

Мотивування в статиці – це певні розрізнені мотиви та підстави, що з'являються, утворюються й існують у свідомості правозастосувача. Вони формують його внутрішнє переконання, спонукають дійти висновку про необхідність прийняття певного процесуального рішення. Власне, рішення в цей момент уже прийнято, але його мотивування є неочевидним, процесуально неформованим. Тому виникає потреба в його зовнішньому вираженні, тобто необхідно зробити його наочним для інших осіб шляхом належного процесуального оформлення. Таке мотивування є передусім розумовою діяльністю правозастосувача (розумовий,

пізнавальний аспект мотивування), тобто внутрішнім (невидимим для учасників кримінального провадження) процесом змістового наповнення знань правозастосувача.

Щоб мотивування стало наочним, рішення документується належним чином, у чому виявляється діяльнісний аспект мотивування. Ідеться про *мотивування в динаміці* – процес наведення (письмове викладення, документальне оформлення) правозастосувачем у рішенні сукупності належних і достатніх фактичних, правових та етичних мотивів і підстав прийняття рішення. Воно є: а) зовнішнім вираженням (відображенням) у рішенні того процесу (і його результату), який призвів правозастосувача до певного висновку в кримінальному провадженні; б) демонстрацією правомірності цього рішення (посвідчувальний аспект мотивування).

Результатом цього процесу є *вмотивоване рішення*, тобто таке, в якому мотивування набуло свого завершеного вигляду згідно з вимогами закону. У такому рішенні правозастосувачем подана логічно побудована, переконлива система фактичних, правових й етичних мотивів і підстав. Указані мотиви та підстави відповідають матеріалам кримінального провадження, пояснюють і обґрунтовують висновки правозастосувача з питань, які вирішуються в рішенні, виражають його переконання в правомірності цього рішення. Умотивованим є рішення, у якому виконане його завдання й досягнута його мета.

Отже, якщо на початку існування мотивування перебуває у вигляді розрізнених (окремих) мотивів і підстав (мотивування в статичності), надалі формується необхідна їх сукупність (мотивування в динаміці), то наприкінці воно (мотивування) постає вже в умотивованому належним чином процесуальному рішенні у вигляді логічно побудованої системи мотивів і підстав прийняття рішення.

За своїм змістом мотивування є комплексним поняттям, що охоплює декілька елементів. У процесуальній літературі не склалося єдиної думки щодо елементів мотивування процесуальних рішень правозастосувача. Угорський процесуаліст Л. Надь, розглядаючи це питання, наголошує на необхідності встановлення не тільки фактичних обставин справи, а і «юридичної аргументації, яка пояснює необхідність ... підбору, тлумачення та застосування відповідної статті закону» [17, с. 179].

О.М. Толочко цілком переконливо доводить, що, крім запропонованих, варто виокремувати й етичні мотиви рішення, яке приймається, оскільки воно має відповідати не тільки вимогам законності та обґрунтованості, а й справедливості [27, с. 47, 52]. Із класифікацією мотивів процесуальних рішень, запропонованою О.М. Толочком, погоджується й О.Б. Муравін, який уважає, що вона може бути певним чином придатною й до класифікації мотивів рішень слідчого як одного з видів кримінальних процесуальних рішень. Загалом погоджуючись із поглядами О.М. Толочка та О.Б. Муравіна, можна зробити висновок, що системоутворювальними елементами мотивування кримінальних процесуальних рішень поряд із мотивами є й фактичні, правові та етичні підстави прийняття рішення. Розглянемо їх детальніше.

Підстава прийняття рішення – це, власне, те головне, на чому ґрунтується кримінальне процесуальне рішення, чим воно пояснюється, виправдовується. Підставами є явища і предмети об'єктивної дійсності, що існують поза свідомістю правозастосувача й не залежать від його волі. Іншими словами, підстави є зовнішніми причинами, які спонукають правозастосувача діяти певним чином і визначають спрямованість цієї дії. Вони діляться на фактичні, правові та етичні. *Фактичні підстави* – це дійсні, реальні події, явища й речі матеріального світу, існування та значення яких для кримінального провадження спонукає правозастосувача прийняти певне рішення. *Правові підстави* – це певні норми (приписи) закону (передусім кримінального і кримінального процесуального) й інших джерел кримінального процесуального права, які зобов'язують правозастосувача прийняти певне рішення або якими він повинен керуватися під час його прийняття. Однак не завжди для належного мотивування рішення правозастосувачу достатньо спиратись на фактичні та правові підстави. Так, у деяких випадках (насамперед мова йде про рішення, які обмежують конституційні права і свободи осіб) він має справу з моральними, етичними категоріями. *Етичні підстави*

прийняття рішень – це сукупність правил поведінки, норм моралі, які панують у суспільстві та оцінюють із морального боку діяльність правозастосувача й обставини, що мають значення для кримінального провадження. У кримінальному процесуальному розумінні – це насамперед приписи та заборони, які містяться в законі й обмежують можливість свавілля правозастосувача (заборона використовувати інформацію про приватне життя особи інакше, як для виконання завдань кримінального провадження – ч. 3 ст. 15 КПК України; заборона примушувати давати показання – ч. 3 ст. 18 КПК України тощо).

Іншим елементом мотивування є мотиви прийняття рішення. У кримінальному процесі, на думку М.Г. Авдюкова, такі мотиви – це всі ті міркування суду, за якими він дійшов свого рішення. Викладення мотивів у тексті рішення надає останньому переконливості й робить висновок суду по справі зрозумілим для всіх [11, с. 69]. О.Б. Муравін вважає, що кримінальні процесуальні мотиви – це сукупність доводів, які наводить правозастосувач у тому чи іншому процесуальному рішенні на підтвердження правильності своїх висновків. Значення кримінальних процесуальних мотивів полягає в тому, що вони відображають знання обставин справи, які підлягають вирішенню в цьому процесуальному акті. На його думку, доцільно розрізнити мотиви, засновані на внутрішньому переконанні суб'єктів кримінального провадження, які, по суті, є соціально-психологічними мотивами, і мотиви, що становлять елементи процесуального рішення [15, с. 62]. Отже, актуальною є необхідність виділення двох аспектів мотиву (мотивування) – внутрішнього й зовнішнього. Зазначене, у свою чергу, зумовлює вирішення питання про межі мотиву (його достатність чи недостатність), які в загальному вигляді можна окреслити, з одного боку, потребою, а з іншого – наміром що-небудь зробити, у тому числі й спонуканням до цього [9, с. 116]. Отже, на нашу думку, стосовно діяльності правозастосувача достатність мотивів його рішень зумовлена передусім його компетенцією, а також завданнями, які він вирішує на окремих етапах кримінального провадження.

У контексті дослідження плідним є звернення до наукових надбань психологів, які розробляють психологічні механізми прийняття людиною рішень, оскільки мотивування та мотивація є певним розумовим процесом, що відбувається у свідомості правозастосувача й має певні психологічні закономірності. Так, Р. Нірмайер і М. Зайфферт виділяють загальну мотивацію та специфічну, розглядаючи останню як «причину того, чому людина з упертістю прагне до будь-якої конкретної мети; зумовлюється специфічна мотивація тим суб'єктивним значенням, яке ця мета має для особистості» [18, с. 16, 17]. Така специфічна мотивація притаманна саме професійній діяльності, в тому числі й правозастосовній, що суб'єктивно виражається (фіксується) у відповідному процесуальному документі – рішенні.

Отже, *мотиви прийняття рішень* – це сукупність міркувань і доводів, за якими правозастосувач дійшов до свого рішення і які він наводить на підтвердження правильності своїх висновків. Мотиви є внутрішніми процесами, причинами, що спонукають правозастосувача діяти певним чином і визначають спрямованість цієї дії. Мотиви рішення правозастосувача мають відображати його знання про конкретні обставини кримінального провадження, які підлягають доказуванню. Інакше кажучи, в основу мотивування покладено знання правозастосувача, безпосереднє й опосередковане, яке у своїй єдності визначає рівень, достатній і необхідний для прийняття правомірного рішення.

Мотиви, у свою чергу, також діляться на фактичні, правові та етичні. При цьому всі види мотивів взаємозумовлені й діалектично взаємопов'язані між собою; кожному виду мотивів притаманний власний об'єкт і структура, яка зумовлена об'єктом. Система фактичних, правових та етичних мотивів, які наводить правозастосувач у своїх рішеннях, виражає й процес формування його внутрішнього переконання [3, с. 129–134; 12, с. 153–158]. *Фактичні мотиви* – це судження правозастосувача з фактичних питань, засновані на правильному розумінні ним об'єктивної дійсності (тобто знанні), насамперед обставин, які мають значення для кримінального провадження, та вмінні правильно й обґрунтовано подати своє знання в рішенні. *Правові мотиви* – це судження правозастосувача з питань права, засновані на правильному його розумінні, які відображають його правосвідомість у процесуальних рішеннях. *Етичними мотивами* є судження правозастосувача з питань етики й моральності,

засновані на правильному розумінні ним загальнолюдських норм моральності та етичних норм професійної діяльності, які відображають духовні цінності правозастосувача і його громадянську позицію.

Стосовно співвідношення мотивів і підстав як елементів мотивування треба зазначити, що первинними є підстави. Мотиви ж, у свою чергу, виникають у свідомості правозастосувача, породжені зовнішніми підставами й зумовлені його правосвідомістю, життєвим і професійним досвідом, духовною та громадянською позицією. Саме тому підстави і є обов'язковим системоутворювальним елементом мотивування кримінальних процесуальних рішень, оскільки зазначення правозастосувачем у рішенні самих лише мотивів його прийняття є недостатнім для досягнення правомірності рішення. Роль мотивів підвищується під час застосування правозастосувачем норм закону, що містять оцінні поняття, тоді як підстав – під час використання формально визначених норм закону.

Висновки. Усі мотиви й підстави прийняття процесуальних рішень знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності; основою формування самого мотивування є взаємодоповнення одних елементів його системи іншими на всіх стадіях кримінального провадження.

Невиконання зазначених вимог до мотивування процесуальних рішень зумовлює такі основні недоліки, як абстрактність (відсутність мотивування вуалюється за рахунок використання неконкретних формулювань), недостатність (мотиви, що наводяться, не обґрунтовані повною мірою для прийняття відповідного рішення), нелогічність (наведення парадоксальних суджень) і шаблонність (застосування кліше внаслідок спрацювання професійної установки) мотивування [25, с. 92–97]. До зазначених необхідно додати й такий недолік, як неналежність мотивування – мотиви та підстави, що наводяться, не мають сосунку до кримінального провадження, в рамках якого здійснюється мотивування.

Між тим відсутність мотивування висновків або неправильне їх викладення робить рішення непереконливим. Як показує аналіз практики, у такому рішенні неправильно відображається специфіка внутрішнього переконання правозастосувача, що, як відомо, має бути покладено в основу будь-якого рішення [8, с. 28].

Список використаних джерел:

1. Грошевой Ю.М. Законность и обоснованность приговора советского суда : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ю.М. Грошевой. – Х., 1965. – 308 с.
2. Грошевой Ю.М. Правовые свойства приговора – акта социалистического правосудия : [учебное пособие] / Ю.М. Грошевой. – Х. : Юрид. институт, 1978. – 60 с.
3. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю.М. Грошевой. – Х. : Вища школа, 1975. – 144 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1979. – Т. 2 : И – О. – 1979. – 779 с.
5. Добровольский Д.И. Мотивы судебного решения / Д.И. Добровольский // Советское государство и право. – 1947. – № 4. – С. 12–14.
6. Загорский Г.И. Постановление приговора: проблемы теории и практики : [учебно-практическое пособие] / Г.И. Загорский. – М. : Проспект, 2010. – 200 с.
7. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела / В.С. Зеленецкий. – Х. : КримАрт, 1998. – 340 с.
8. Зеленецкий В.С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / В.С. Зеленецкий, Н.В. Глинская. – Х. : Страйд, 2006. – 336 с.
9. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
10. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : [монографія] / О.В. Капліна. – Х. : Право, 2008. – 296 с.
11. Кудрявцева Е.В. Как написать судебное решение / Е.В. Кудрявцева, Л.А. Прокудина. – М. : Юрайт, 2012. – 152 с.
12. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П.А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.

13. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан : [научно-практическое издание] / А.Р. Михайленко. – К. : Юринком-Интер, 1999. – 448 с.
14. Муравин А.Б. Мотивировка процессуальных решений следователя / А.Б. Муравин // Проблемы соц. законности. – 1986. – № 17. – С. 78–82.
15. Муравин А.Б. Проблемы мотивировки процессуальных решений следователя : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Б. Муравин. – Х., 1987. – 224 с.
16. Муратова Н.Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования: Вопросы теории и практики / Н.Г. Муратова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 120 с.
17. Надь Л. Приговор в уголовном процессе / Л. Надь. – М. : Юрид. лит., 1982. – 222 с.
18. Нирмайер Р. Мотивация / Р. Нирмайер, М. Зайфферт. – М. : Омега-Л, 2008. – 122 с.
19. Ожегов С.И. Словарь русского языка : Около 57 000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1987. – 797 с.
20. Перлов И.Д. Приговор в советском уголовном процессе / И.Д. Перлов. – М. : Госюриздат, 1960. – 148 с.
21. Профатилова Н.В. Оценка следователем достаточности доказательств при принятии основных процессуальных решений по уголовным делам / Н.В. Профатилова. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 176 с.
22. Процессуальные документы органов предварительного следствия : [учебное пособие] / сост. А.Н. Калюжин, А.В. Победкин, Д.Ф. Флоря. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 336 с.
23. Свенцицкий А.Л. Краткий психологический словарь / А.Л. Свенцицкий. – М. : Проспект, 2008. – 512 с.
24. Смірнова В.В. Забезпечення прийняття правомірних рішень судом апеляційної інстанції в кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Смірнова. – Х., 2012. – 225 с.
25. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : [монографія] / І.А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – 216 с.
26. Тлумачний словник сучасної української мови / укладачі Л.П. Коврига, Т.В. Ковальова, В.Д. Пономаренко ; за ред. докт. філол. наук, проф. В.С. Калашника. – Х. : Белкар-книга, 2005. – 800 с.
27. Толочко А.Н. Роль мотивировки в обеспечении законности, обоснованности и справедливости актов социалистического правосудия, выносимых судом первой инстанции по уголовным делам : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Н. Толочко. – Х., 1985. – 213 с.
28. Уголовно-процессуальные акты : [учебное пособие] / [Л.Д. Кокорев, Д.П. Котов, З.Ф. Коврига и др.]. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1991. – 192 с.
29. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка: 180 000 слов и словосочетаний / Д.Н. Ушаков. – М. : Альта-Принт: ДОМ XXI век, 2009. – 1239 с.
30. Чайковская М.А. Свойства приговора : [монография] / М.А. Чайковская. – М. : Проспект, 2013. – 176 с.

